

Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri

Tülay Zorlu*

Özet

Trabzon il merkezinde dört türbe bulunmaktadır; Hamza Paşa, Ahi Evren, Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet türbeleri. Bunlardan Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri Osmanlı mimarisinde oldukça yaygın bir türbe çeşidi olan sekizgen planlı yapılardır. Trabzon'daki tüm Osmanlı yapılarının iyi korunmuş yapıları arasında ilk sırada Gülbahar Hatun Camii ile Gülbahar Hatun Türbesi gelir. 1505/1506 tarihinde yapılan Gülbahar Hatun Türbesi Yavuz Sultan Selim tarafından annesi adına yaptırılmıştır. Emir Mehmet Türbesi ise kitabesinden anlaşıldığı üzere 1523-1524 yılları arasında Trabzon valiliği yapmış olan Emir Mehmet adına inşa edilmiştir.

Bu çalışmada; Trabzon ilindeki sekizgen planlı türbelere örnek olarak Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri literatüre girmiş bilgileri, eski ve yeni fotoğrafları ve rölyöve çalışmalarıyla birlikte mimari ve süsleme özellikleri açısından tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türbe, Sekizgen Plan, Trabzon, Gülbahar Hatun, Emir Mehmet.

Trabzon Gülbahar Hatun and Emir Mehmet Tombs

Abstract

In Trabzon city center there are four tombs, whose names are Hamza Paşa, Ahi Evren, Gülbahar Hatun and Emir Mehmet. Gülbahar Hatun and Emir Mehmet tombs have octagonal plan type which is widespread in Ottoman architecture. Gülbahar Hatun mosque and Gülbahar Hatun tomb have priority in the preserved building in the Ottoman buildings in Trabzon. Gülbahar Hatun tomb, was built by Yavuz Sultan Selim in 1505/1506. In accordance with inscript of Emir Mehmet tomb, it was built for Emir Mehmet, who was governor of Trabzon in 1523-1524.

In this study; Gülbahar Hatun and Emir Mehmet tombs, which are samples of octagonal tombs in Trabzon, are introduced in architectural and ornament features by editing information and documents which have a place in literature, past and present photographs and survey workings.

Key Words: Tomb, Octogonal Plan, Trabzon, Gülbahar Hatun, Emir Mehmet.

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Giriş

GÜLBAHAR HATUN TÜRBESİ

Trabzon ili, merkez Gülbahar Hatun Mahallesinde yer alan Türbe *Sultan Selim Validesi Hatuniye Vakfına* ait olup tapunun 20 Pafta, 71 Ada, 2 numaralı parselinde kayıtlıdır. Trabzon'daki Osmanlı Mimarisinin seçkin ve iyi korunmuş örneklerinden olan türbe Hatuniye Camii'nin doğusunda yer almaktadır.

Gülbahar Hatun Türbesi, Hatuniye Külliyesi'ndeki yapılardan cami dışında günümüze kadar gelebilen tek eserdir. Âşık Mehmet seyahatnamesinde külliye'nin bu günümüze ulaşmayan yapılarına ilişkin olarak; cami avlusunun kuzeyinde ve bir kısmı da batı yönünde yüksek hücreleri bulunan büyük bir medrese bina edildiğini ve medrese de okuyan talebelerin bu hayır sahibi kadının vakfından belirli gelirleri olduğunu, caminin kible tarafında bir matbah, fırın, misafirlerin hayvanları için ahır ve mutfak zahirelerini koymak için mahzen ve kiler, batı tarafında ise yetim ve fakir çocuklara Kur'an öğreten bir okul "Dâtüt'ta'lîm" bulunduğunu belirtmektedirler (Ak 1997; Usta 1999; 42). Katip Çelebi' de Hatuniye Caminin yanında bir medrese, bir aşevi, bir fırın ve bir sıbyan mektebi ve bir misafirhane olduğundan bahseder (Usta 1999; 64). Evliya Çelebi seyahatnamesinin -Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü 304 numaralı yazmada- Trabzon ile ilgili kısmında (c.II, Varak 248b-255a) Hatuniye külliyesindeki yapılar hakkında geniş bilgiler aktarmaktadır: (Ak 1997; Dağlı vd. 2008: 107)

"*Câmî hareminin cânib-i erba'asında hucurât-ı âliyeler ile ârâsteolmuş bir medrese-i dârü'l ulûmdur ki ders-i âm ve talebelerine mâh-be-mâh cânib-i vakf-dan vazîfe-i mu'ayyeneleri ve lahmiyye ve şem'iyyeleri vâsıldır*". Yine külliye içinde yer alan okul için, "*Mekteb-i mükellef-i Hâtûniyye Cami'in cânib-i garbîsinde kârgîr binâ ve kubbe-i sa'nâ mekteb-i sıbyânfukarâ ve hâss u amm nâ-resîde-i tîflân-ı ebced-hânleri için binâ olunmuş bir dârüt-ta'lîm-i Kur'ân'dır....*"

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Hatuniye Camii ile güneyindeki matbah ve fırın hakkında da geniş açıklamalar yapmaktadır: (Kurşun 1997: 216, 222; Dağlı vd. 2008: 109)

"*İmâret-i it'âm-ı Hâtûniyye Câmî'ine muttasıl bir dârü'z-ziyâfedir kim Tarabefsûn 'da nazîri yokdur ve câmî'in kible tarafında matbah ve me'keli var. Âyende ve revendeye ve keştîbânlara ve pîr ü civânlara ni'meti mebzûldur. Ve bir ekmek furunu var ve imâret için hâs ve beyâz ekmeği tabh idüp câmî'i mürtezikasına bezl iderler. Ve matbah zahîresi hıfz için bir kilâr-ı azîmi var; cemî'fukarâ ve suhtevâna ma'kel-i it'âmı var kim tâlib-i ilme mahsus dârü'z-ziyâfedir. Rûz-merre merreteyn ale's-sabâh ve ba'de'z-zuhr cümle ulemâyâ birer tas çorba ve birer nânpare verirler. Ve her cum'a gicesi pilav-zerde ve yahni tevzî iderler. İlâ mâşâllah şart-ı vâkıf böyle ta'yîn itmiştir*".

Tarihi kayıtlara göre, 1631'de Kazak saldırıları sonucu İmaret Mahallesinde çıkan yangınla Hatuniye İmareti'nin mutfak ve kileri yanmış, medresenin çatısını örten kurşunlar erimiştir (Şen 1998: 90). Trabzon doğumlu Bıjışkyan'ın 1817-1819 yılları arasında Karadeniz kıyılarında yaptığı gezi sonrasında yazdığı "Pontos Tarihi" adlı eserinde cami, türbe ve medreseden bahsetmekle birlikte diğer yapıların yıkılmış olduğunu belirtmektedir (Bıjışkyan 1998: 101).

Resim 1. 1925 Yılında Gülbahar Hatun Camii, Türbe ve Medresesi (Kardeş 2001: 37)

Resim 2. 1945 Yılında Gülbahar Hatun Camii ve Medresenin yıkıntıları (Kardeş 2005: 60)

Resim 3. 1955 Yılında Gülbahar Hatun Cami ve Türbesi (Kardeş 1999: 37)

1916 yılında Rusların Trabzon'u işgali sonrasında şehirdeki birçok yapı gibi Gülbahar Hatun Türbesi de büyük zarar görmüştür. İşgal döneminde türbe Ruslar tarafından soyularak ahır haline getirilmiştir (Şen 1998: 334). İşgal sona erdikten sonra Trabzon'a gelen Ahmet Refik Altınay, 1918 yılında Trabzon, Batum, Ardasa, Erzincan, Erzurum, Kars ve Ardahan'a yaptığı gezideki tespit ve gözlemlerini aktardığı *Kafkas Yollarında* isimli kitabında Trabzon ile ilgili gözlemlerini aktarır. Bu bağlamda, Yavuz Sultan Selim'in validesi Gülbahar Sultan'ın İmaret (Hatuniye) Camii'nin koyu servileri altında gömüldüğünden, üzerine yapılan türbenin sekiz dılıklı zarif bir bina olduğundan ve kitabesinden bahseder. Ahmet Refik kitabında¹ türbenin mevcut durumu hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: (Usta 1999: 201-202)

"Türbenin duvarları zarif resimlerle işlenmiş. Üst kısmına bir baştan öbür başa kadar 'Allahü lailahe ill hü....' yazılmış. Türbe tamir olundukça badanalanmış, nak-ı çiçeklerin üzeri bu suretle kapatılmış. Son tahribattan bu türbe de müteessir olmuş, türbenin pencereleri, mihrab mahalli kâmilten parçalanmış. Duvarları kurşunlar ile delinmiş, pencerelerin tel kafesleri kaldırılmış, avizelerin ve kandillerin çıplak zincirleri hazin bir halde sarkıyor. Hatta mezarlarda bir define saklı zannetmişler; Yavuz'un muhterem validesinin mezarını bile alt üst etmekten geri durmamışlar."

İsmail Habib², 18 Ocak-1 Şubat 1937 tarihleri arasında kaldığı Trabzon'da kente ilişkin gözlemlerini aktarırken Gülbahar Hatun Türbesi ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır: (Usta 1999: 225)

"Şehrin sonundayız. İmaret mezarlığı, Hatuniye Camisi,seviler, sandukalar ve baş köşede Yavuz'un anası Gülbahar'ın türbesi. Türbenin gövdesi sekizli bir mudalla ve kubbesi kurşun. Kitabesindeki üç beyitlik Farisî küt'ayı rivayete

¹ Ahmet Refik Altınay, *Kafkas Yollarında Hatıralar ve Tehassüsler*, Matbaa-i Orhaniye, 1919, İstanbul, s:3-205 (Latin harflerine çeviren: Veysel Usta)

² İsmail Habib Sevük, *Yurttan Yazılar*, Cumhuriyet Matbaası, 1943, İstanbul, s: 230-259.

göre bizzat Yavuz yazmış. 'Bu dünyadan öteki dünyaya gitti, ebediyet mülkü ve cennetin tahtı onun üzerinde mukarrer oldu.' Mealindeki ilk beyitte hem hoşuma, hem tuhafıma giden 'Bânû-yu Rûm' tabiri oldu. Bunun düpedüz Türkçesi 'Anadolu Prensesi'demektir. O kadına bu tabir az bile Yavuz'u doğuran ana, anaların yavuzu"

Kitabe

Gülbahar Hatun Türbesinin kuzeybatı cephesinde yer alan giriş kapısının üzerinde, kapının kemer kavsini de içine alan üzengi hizasına kadar inen bir kitabesi mevcuttur. 145 x 70 cm ebatlarında, 911 H./ 1505-1506 M. tarihli mermer kitabede üç beyitten oluşan sülüs yazı ile farsça bir metin yer almaktadır (Resim 4) (Akbulut 1955: 115; Önkal 1990: 99-100; Yüksel 1991: 74).

KİTABE	
Orijinal Yazımı	
	
Transkripsiyonu: 1-Çün zi-dünyâ sû-yı ukbâ kerd rû Bânû-yı Rûm Şûd taht-ı mukarrer taht-ı huld u mülket-i dâim ber-u 2-Himmetiş ez-devlet-i fânî-yi dünyâ ruh çu tâft Rû-nihâd ez-rây-ı âlî devlet-i dâim ber-u 3-Rahmet-i dâim ber-u nâzil çu sûd ez-feyz-i Hak Geşt târih-i vefâteş rahmet-i dâim berc-u Allah el Bâki	
Türkçesi: 1- Rum diyarının (Anadolu'nun) Hâtunu dünyadan âhirete yüz çevirdiğinde ona ebedîlik tahtı ve dâimî mülk mukarrer oldu. 2- Onun himmeti, dünyanın fânî devletinden yüz çevirdiğinde yüksek itikaddan dâimî devlet ona yüz koydu. 3- Hakk'ın feyzinden (Allah'ın) dâimî rahmeti onun üzerine indiğinde, ölüm "ona dâimî rahmet" oldu.	

Resim 4. Gülbahar Hatun Türbesi Kitabesi (Kuzeybatı cephesinde yer alan giriş kapısı üzerinde)

Kitabe metninde *Gülbahar* adı geçmemektedir. Yavuz Sultan Selim'in annesinin adının Gülbahar olduğunu gösteren bir belge olmadığını belirten Mahmut Goloğlu'na göre bu konuda esaslı araştırmalar yapan Bilgin Halil Ethem Bey de Yavuz'un annesinin adının Gülbahar olduğunu kabul etmez ve Şehzade Bayezit'in sancak beyliği yaptığı Amasya'daki *Ayşe Hatun Çeşmesi*'nin kitabesine dayanarak adının Ayşe olması gerektiğini belirtir. Yavuz Sultan Selim'in annesinden söz eden tarih araştırmacıları, onun Dulkadirli Beyi Alâeddinle'nin kızı Ayşe Hatun olduğunu yazmaktadırlar. Araştırmacılar Gülbahar adının kullanılmasının sebebinin Yavuz Sultan Selim'in annesinin iki adı olmasından kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedirler. Bu durumda ya asıl adı Ayşe Gülbahar'dır ya da saraya alındıktan sonra bir de Gülbahar adı takılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in annesinin türbesi üzerindeki kitabenin birinci mısrasındaki *banûyi rum* deyimine dayanarak Yavuz Sultan Selim'in annesinin rum olduğu yorumunu yapanlar olmakla birlikte bu deyim Anadolu Hatunu, Hanımefendisi, Büyükhanımı demektir (Akbulut 1955: 118; Goloğlu 1975: 33-35).

Mimari Özellikler

Sekizgen planlı türbenin duvarları sarımsı renkli kesme taştan inşa edilmiştir. Taşların dar (13-16 cm) ve enli (34-51cm) sıralar halinde dizildiği sekizgen gövde 20 cm dışa taşarak kenarları dolanan 53 cm yüksekliğindeki kuşağın üzerindeki üç kademeli bir kornişle son bulur. Duvarların üzerindeki sekizgen kasnağa oturan kubbe kurşun ile örtülüdür (Karpuz 1990: 50-51; Horuluoğlu: 124-125; Ballance 1997: 253; Zorlu vd. 2007).

Türbenin kuzeybatı cephesinde yer alan basık kemerli giriş kapısı sivri kemerli bir niş içindedir. Giriş kapısının yer aldığı nişin köşelerine sonradan oyulmak suretiyle sütunceler yapılmış ve kemerin tepesi ile yanlarına birer rozet yerleştirilmiştir. Türbeye ait eski fotoğraflardan birinde giriş kapısı üzerinde bulunan kurşun kaplı revak (Resim 6) bugün mevcut değildir.

Türbenin diğer cephelerinde dikdörtgen biçimli sivri kemerli alınlıklı altı pencere bulunmaktadır. Pencereler duvar sathından hafifçe çöktürilmiş geniş dikdörtgen panolar içine alınmışlardır. Mihrap duvarında pencere açılmamış olmakla beraber mihrap nişi de yoktur. Yan yüzeylerde pencerelerin üzerinde geometrik, bitkisel motifli ve yazı ile bezeli panolar yer almaktadır. Batı cephesindeki pencere üzerine, içte kubbe göbeğinde yer alan yazı madalyonun aynı yerleştirilmiştir. Güneybatı cephesinde de madalyon mevcut olup içinde geometrik bir dolguyu andıran girift bir kufi yazı yer almaktadır. Çöktürmelerin üzerindeki duvar satırlarında ise, taşla işlenmiş yazı ve motif ihtiva eden panolar bulunmaktadır. Kuzey cephesinde yer alan panoda, palmetlerle birleşen besmele yazılmıştır. Kuzeydoğu ve doğu cephelerindeki madalyonlar ufki, güneydoğu kenardaki madalyon ise geometrik bir kompozisyonudur. Güneydoğu cephesindeki panoda ise bir hadis yer almaktadır. (Resim 5 a-k) (Önköl 1990: 99-100; Demiriz 2004: 346-365).

a-Giriş kapısı sol köşe (kuzeybatı cephesi)

b-Giriş kapısı üstü (kuzeybatı cephesi)

c- Giriş kapı sağ köşe (kuzeybatı cephesi)

d- Batı cephesi

e- Güneybatı cephesi

f- Güney cephesi

g- Kuzey cephesi

h- Kuzeydoğu cephesi

i- Doğu cephesi

k- Güneydoğu cephesi

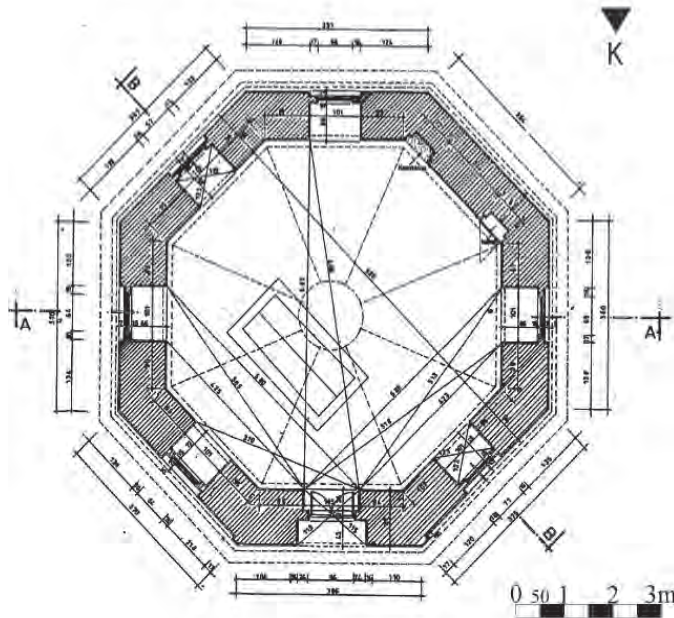
Resim 5. Gülbahar Hatun Türbesi Cephe Süsleme Detayları

İç mekânda kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Pencerele üzerlerinde bulunan kemer alınlıkları ve sarı zeminli duvar satırları, lacivert ve firuze renkli palmetlerle bezenmiş, köşelere ufki uzanan rozetler yapılmıştır. Kemerler, kemer alınlıkları, kemerleri kuşatan ikinci friz kemerler ile köşelikler, kiremit kırmızısı, lacivert, sarı ve beyaz gibi canlı renklerle aşırı derecede süslenmiştir. Mihrap yerini belirleyen kemerin üzerine Kelime-i tevhid, korniş altında, her kenarda iki olmak üzere on altı dikdörtgen panoya ise besmele ile birlikte Ayete'l-Kürsi yazılmış ve dua ayetleri ile tamamlanmıştır (Önköl 1990: 99-100).

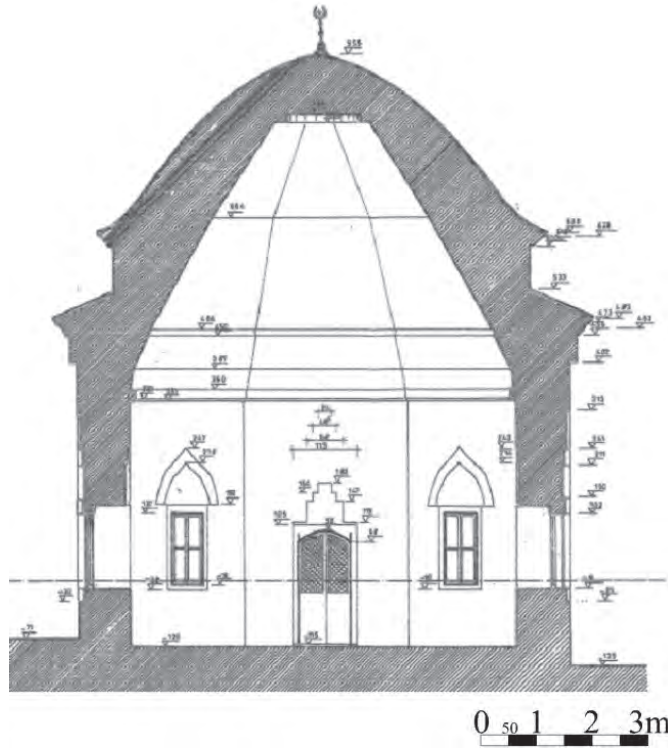
Mihrap içerde kalem işi olarak belirtilmiştir. Mihrabın iki yanında küçük iki dolap nişi bulunmaktadır. Zemini ahşap döşeme olan türbede Gülbahar Hatun'a ait tek bir sanduka mevcut olup taştan bir kaide üzerine uzanmaktadır.

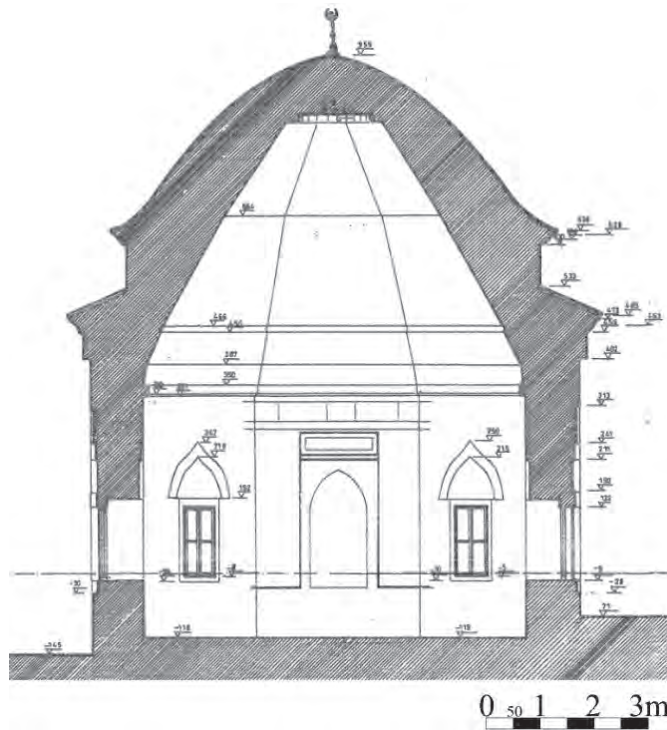
Resim 6. Gülbahar Hatun Türbesi (Önköl 1990: 101)

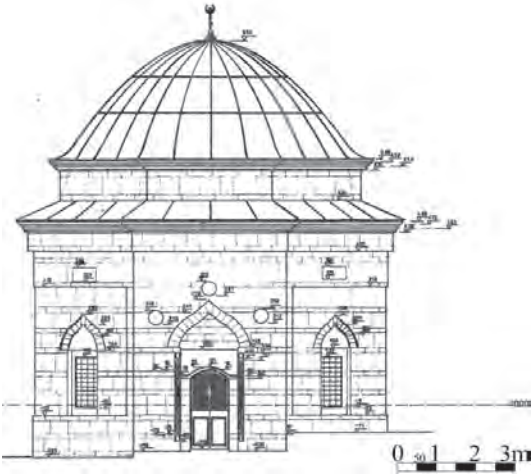
Şekil 1. Gülbahar Hatun türbesi planı (Rölöve: Tülay Zorlu)

Şekil 2. Gülbahar Hatun Türbesi A-A Kesiti (Rölöve: Tülay Zorlu)

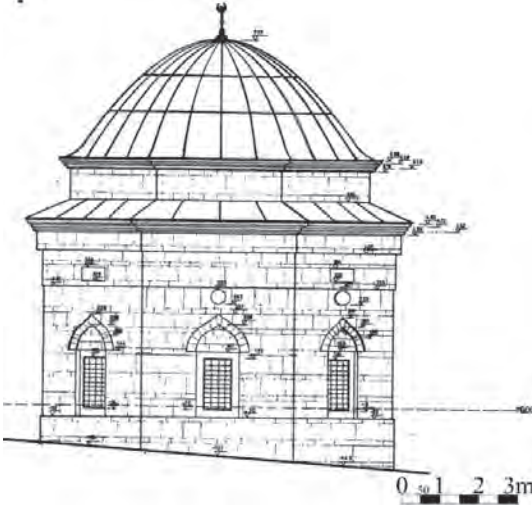
Şekil 3. Gülbahar Hatun Türbesi B-B Kesiti (Rölöve: Tülay Zorlu)

Şekil 4. Kuzey Cephe (Rölöve: Tülay Zorlu)

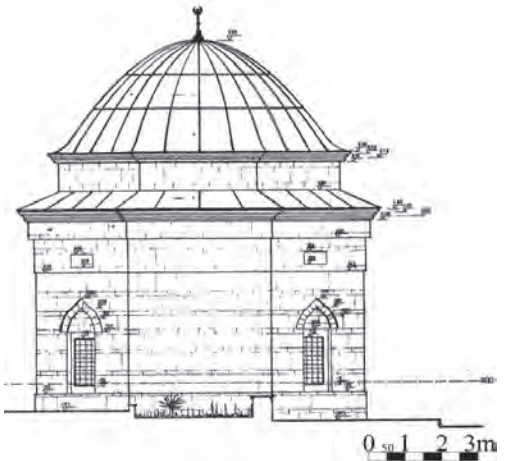
Resim 7. Kuzey Cephe

Şekil 5. Doğu Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

Resim 8. Doğu Cephe

Şekil 6. Güney Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

Resim 9. Güney Cephesi

Eserin Geçirdiği Onarımlar

Gülbahar Hatun Türbesinin bugüne dek çeşitli onarımlar geçirdiği muhakkaktır. Rus işgali sonrası oldukça büyük hasar gören türbe işgal sona erdikten sonra onarılmıştır. Sonraki yıllarda Trabzon'un eski fotoğraflarında yer alan giriş kapısı üzerindeki revak kaldırılmış, iç mekândaki kalem işi süslemeler yenilenmiştir. Ancak bu onarımların tarihlerine ve mahiyetine ilişkin kayıtlar yoktur. Gülbahar Hatun Türbesi son olarak, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 2005 yılı onarım programında *Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi'nin Restorasyonu* İş'i kapsamında restore edilmiştir. Rölöve projesi esas alınarak, gerçekleştirilen restorasyonda temizleme, sağlamlaştırma ve yenileme teknikleri kullanılmıştır.

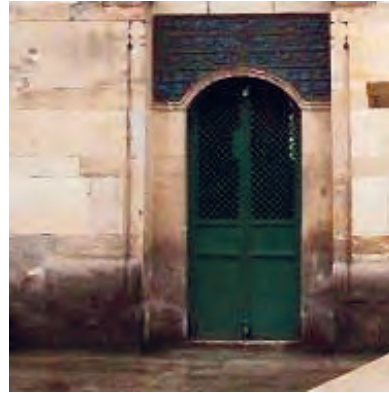
a- Kuzey Cephesi

b- Kuzeydoğu Cephesi [Fot: İsmet Çalık]

c- Batı cephesi

d- Giriş cephesi detayı

e- İç mekanda sandukalar

f- İç mekandan kubbe

Resim 10. Restorasyon Öncesi Gülbahar Hatun Türbesi

Türbenin taş duvarlarında yapılan sağlamlaştırma işleminde taş yüzeylerdeki büyük boyutlu ve derin bozulmaların olduğu bölümlerde (özellikle beden duvarlarının zemine yakın bölümleri) çürütme yöntemiyle bozuk kısımlar çıkarılmış, hastalıklı taşlar temizlendikten sonra mevcut taşla aynı özellikleri taşıyan malzeme temin edilerek yerine konmuştur. Sağlamlaştırma işlemi sırasında yapılan tamamlamaların genel dokuya uyumu esas alınmıştır. Eski ve yeni yüzeylerin uyumu için; taş yerine yerleştirilmeden önce mevcut diğer taşların yüzey işleme tekniği (taraklama veya murçlama tekniği) esas alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca derzleri boşalmış bölümlerde derzin karakterine uygun olarak derzleme yapılmıştır. Restorasyonda özellikle orijinal taşların yerinde kalacak şekilde sağlamlaştırılması amaçlandığından taşların hastalıklı kısımları atılarak sağlam kısımları yerinde bırakılmıştır.

Derinliği az olan kopmalarda tüm taşın çürütülerek çıkarılması yerine bozulan bölümler imitasyonla tamamlanmıştır. Bu işlem için yörede bulunan aynı cins taşın tozu ile kimyasal malzeme karıştırılarak kopmaların meydana geldiği bölümlere sürülerek yüzeydeki fazlalıklar taraklanıp fırçalanmıştır.

Temizleme işlemi olarak, beyaz kesme taştan sıfır derzle yapılmış olan türbenin mevcut pencere boşluklarında yan yüzeyler badana ile boyanmış olduğundan onarım sırasında bu kısımlar tarakla raspa edilmiştir. Pencere boşluklarının üst kısımlarındaki badana boyalı ahşap yüzeyler de; hem arap sabunu ile fırçalanarak hem de zımparalanarak temizlenmiştir.

Türbenin çürüyen pencere doğramaları ve demir kapısı sökülüp orijinaline uygun olarak sert ağaçtan (kestane) yenilenmiştir. Türbe zemininde yüzeyi bozuk orijinal taş dokuyu korumak için sökülüp-takılabilen seyyar ahşap döşeme uygulanmıştır.

TRABZON-MERKEZ-EMİR MEHMET TÜRBESİ

Gülbahar Hatun Mahallesi, Kavak Meydanında, Trabzon Lisesinin güneyinde yer alan türbe, tapunun 122 pafta,465 ada,1 parselde kayıtlıdır. *Kavak Meydan Mescidi Vakfı'na* ait türbenin kitabesinden 1523 yılında Emir Mehmet için yapıldığı anlaşılmaktadır. Emir Mehmet 1523-1524 yılları arasında Trabzon valiliği yapmıştır (Şen 1998: 349). Türbedeki ikinci mezar Kadiri Tekkesi (Hatuncuk Hatun Camii) şeyhlerinden Osman Baba'ya ait olup 1877 yılında bu türbeye defnedilmiştir (Horuloğlu 1978: 59; Karpuz 1990: 53; Yüksel 1991: 130-131).

Kitabe

Emir Mehmet Türbesinin kuzeydoğu cephesinde sivri kemerli bir niş içinde yer alan basık kemerli giriş kapı üzerindeki kitabesinin ilk iki satırı sülüs, üçüncü ve dördüncü satırları ise talikle yazılmış olup ilk iki satır Arapça diğer satırları manzum ve Farsça-Arapçadır (Resim 11) (Yüksel 1991: 130-131).

KİTABE

Orijinal Yazımı

Transkripsiyonu

- 1- Kad büniyet hâzihi't-türbetü's-şerîfetü li-ecli'l-merhûm el-mağfûr el-muhtâc ilâ
- 2- rahmetillâh'i's-Samed Emîr Mehmet tayyeballâhu serâhu ve ce'ale'l-cennete mesvâhu
- 3- Hitâb-ı irci'î câneş çü bi'snîd
Etâ' allâhe bi'r-rac'i ileyhi
- 4- Müverrih goft der târih-i nakleş
Kelâmi rahmetullâhi aleyhi
930

Türkçesi:

- 1-2) Bu şerefli türbe, merhûm, mağfûr, Samed olan Allah'ın rahmetine muhtaç olan Emir Mehmet (Allah yattığı yerini güzelleştirsin ve meskenini cennet eylesin!) için yapıldı.
- 3-“Dön!” hitabını rûhu işittiğinde, Allah'ın bu dön emrine itâat etti.
- 4- Tarihçi, onun ölüm tarihine”Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun! Sözüyle tarih söyledi 930 (1523/1524)

*Resim 11. Emir Mehmet Türbesi Kitabesi***Mimari Özellikler**

Sekizgen plan üzerine kesme taştan yapılan türbenin sekizgen kasnak üzerine oturan kubbesi kurşun kaplıdır. Gövde ve kasnak saçakları üç kademedir. Türbenin 1920 yılında çekilmiş bir fotoğrafında kubbenin oturduğu sekizgen kasnak mevcut olmayıp kubbe piramidal olarak yükselmektedir. Türbenin sonraki yıllarda yapılan bir onarım sonrasında bugünkü biçimine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Kuzey-doğuda cephesinde sivri kemerli bir niş içindeki basık kemerli tek kanatlı bir kapıyla girilen türbenin doğu ve batı cephelerinde iki penceresi mevcut olup pencereler siyah ve beyaz taşların almasıyla oluşturulmuş sağır sivri kemerli nişler içinde yer almaktadır. Cephede pencerelerin sivri kemerlerinin bitişi hizasında dizilen koyu renkli taşlardan oluşturulmuş kuşak dışında başka bir süsleme yoktur (Resim 13).

İç mekân oldukça sade olup güney cephede üç kademeli bir mihrap nişi yer almaktadır. Mihrabın üstteki iki kademesi basit taş oymalar ile süslenmiştir. Mihrabın sağındaki kenarda taş alınlı dikdörtgen biçimli küçük bir dolap nişi yer almaktadır (Resim 14). Duvarlar kubbe hizasına kadar sıvalıdır. Türbenin kubbesi tuğladan yapılmış olup sıvanmamıştır (Resim 15). Zemini ahşap döşeme olan türbede taş kaideler üzerinde Emir Mehmet ve Osman Baba'ya ait ahşap sandukalar yer almaktadır.

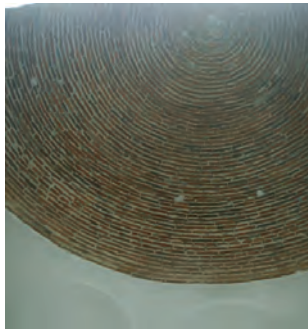
Resim 12. 1920 Yılında Emir Mehmet Türbesi (Kardeş 2001, 39)

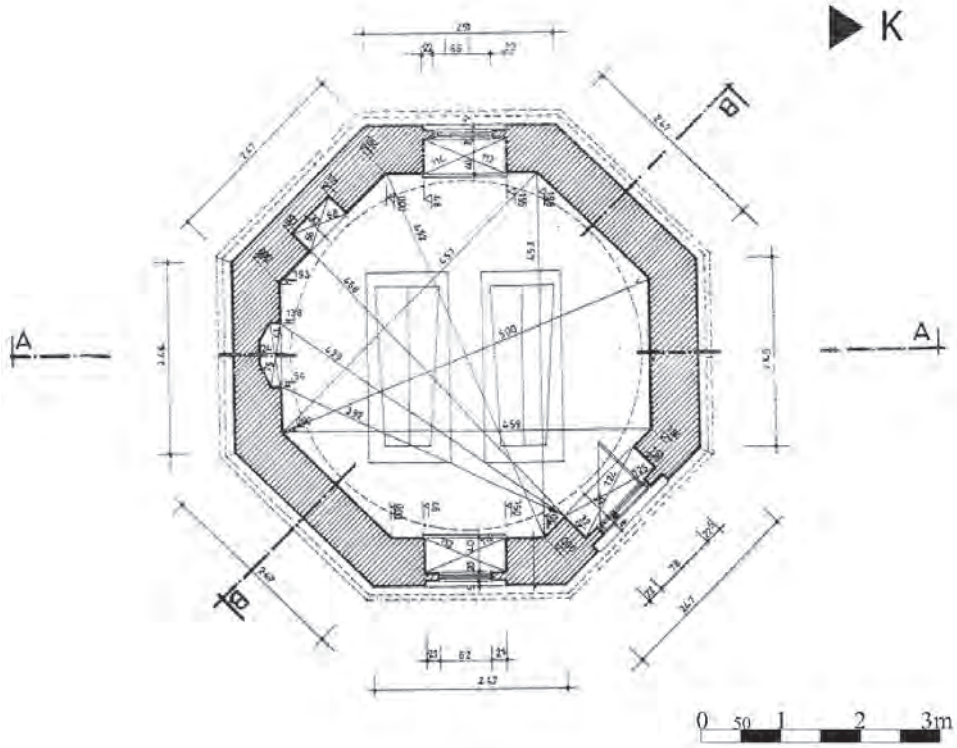
Resim 13. Emir Mehmet türbesi kapı, pencere ve silme ayrıntıları

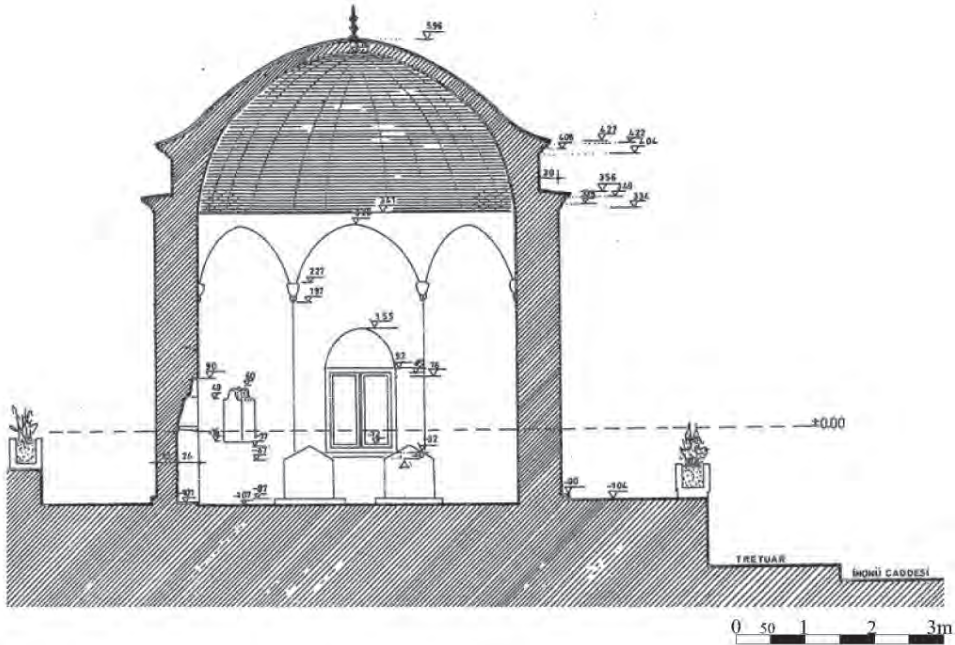
Resim 14. Emir Mehmet Türbesi iç mekânı

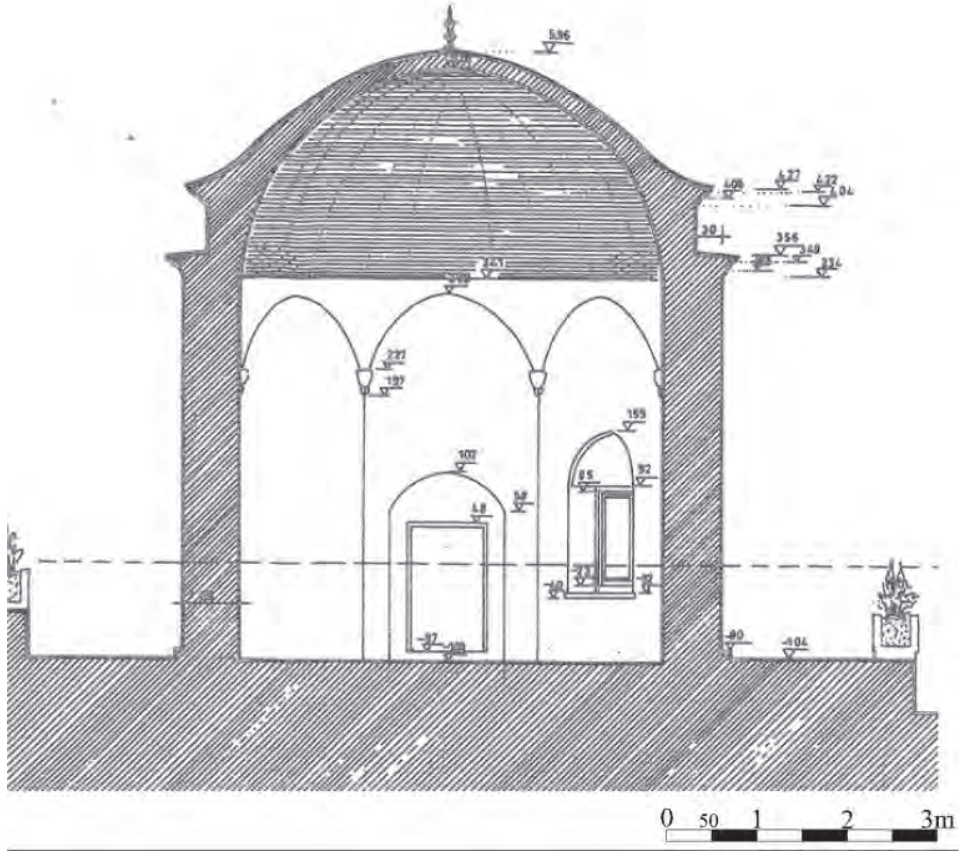
Resim 15. Emir Mehmet Türbesinin kubbesi

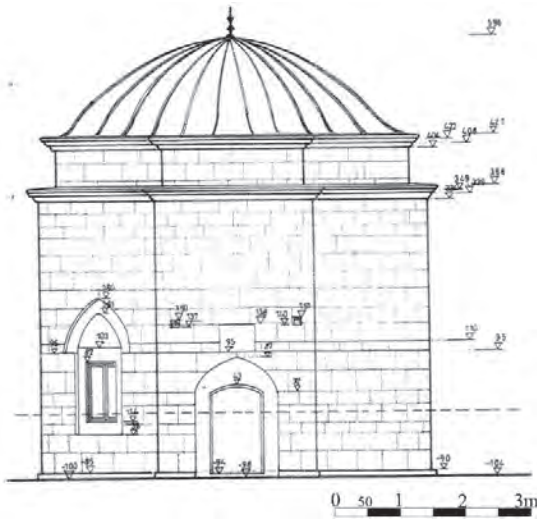
Şekil 7. Emir Mehmet Türbesi planı (Rölöve: Tülay Zorlu)

Şekil 8. Emir Mehmet Türbesi A-A Kesiti (Rölöve: Tülay Zorlu)

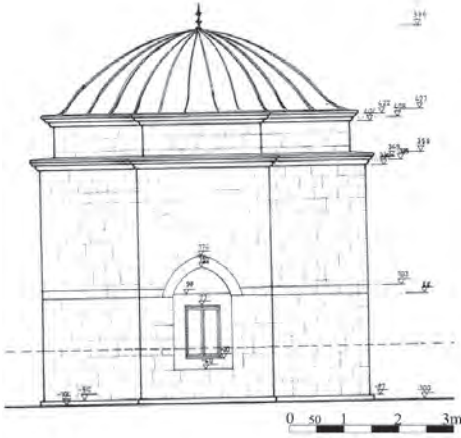
Şekil 9. Emir Mehmet Türbesi B-B Kesiti (Rölöve: Tülay Zorlu)

Şekil 10. Batı Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

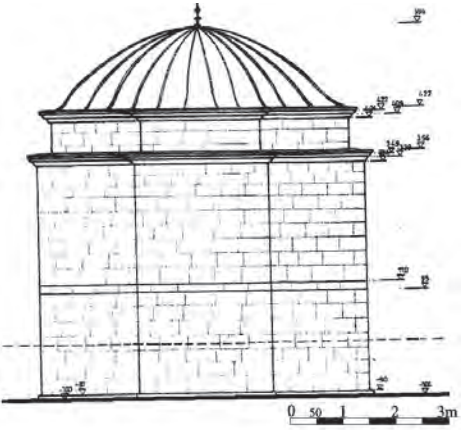
Resim 16. Batı Cephesi

Şekil 11. Doğu Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

Resim 17. Doğu Cephesi

Şekil 12. Güney Cephesi (Rölöve: Tülay Zorlu)

Resim 18. Güney Cephesi

Eserin Geçirdiği Onarımlar

Emir Mehmet Türbesinin inşa edildiği yıllardan bu güne çeşitli onarımlar geçirdiği esere ilişkin eski fotoğraflarda anlaşılmaktadır. Türbenin 1920 yılında çekilmiş bir fotoğrafında kubbenin oturduğu sekizgen kasnak mevcut olmayıp kubbe piramidal olarak yükselmektedir. Bu fotoğraftan türbenin sonraki yıllarda esaslı bir onarım geçirdiği ve türbenin kubbesinin bu onarım sonrasında bugünkü biçimine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Mimar Sedat Çetintaş'ın 18.08.1937 tarihli raporunda³ Emir Mehmet Türbesi ile ilgili olarak kubbesinin tamire muhtaç olduğu belirtilmektedir. Belki bu rapordan sonra onarılan kubbe bugünkü halini almıştır.

Emir Mehmet Türbesi son olarak, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 2005 yılı onarım programında *Trabzon Fatih Camii ve Emir Mehmet Türbesi Restorasyonu* işi kapsamında restore edilmiştir. Rölöve projesi esas alınarak, Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Genel Müdürlük personeli

³ Abideleri Koruma Heyeti Üyesi Mimar Sedat Çetintaş'ın Kayseri; Sivas, Amasya ve Trabzon illerindeki tetkikatları sonrasında 18.08.1937 tarihinde düzenleyip Kültür Bakanlığına sunduğu rapor. (Tuluk vd.2010:365-381)

tarafından hazırlanan mahal listesi doğrultusunda gerçekleştirilen restorasyonda temizleme, sağlamlaştırma ve yenileme teknikleri kullanılmıştır.

Restorasyon kapsamında türbenin cephelerindeki taş kaplamalarda bozulan taşlar çürütme yapılarak çıkarılmış ve yerine orijinaline uygun kaplama yapılarak cephelerde açık derzler taşta leke bırakmayacak şekilde (sıfır derz) derzlenmiştir. Sağlamlaştırma işlemi sırasında yapılan tamamlamalarda mevcut genel dokuya uyumu esas alınmıştır. Yine cephelerde saçak seviyesindeki silmeli kornişlerden bozuk olanlar mevcuduna göre yenilenmiştir. Beton kubbe kurşun ile kaplanmıştır. İç mekânda mevcut sıvalar itinalı raspa yapılarak kubbe hizasına kadar yeniden sıvanmış ve mevcut tuğla kubbe içerde raspa edilerek derzlenmiştir. Türbenin mevcut doğramaları sökülüp yerine klasik ahşap pencere ve demir parmaklık yapılmıştır. İç mekânda mevcut taş döşeme mucarta ve tarakla yüz açma şeklinde raspa yapılarak taş yüzeyler düzeltilmiştir. Türbenin çevresinde de taş kaplama zeminde yüzeyler düzeltilmiş ve taş kaplamalı duvar örülerek üzeri yonu taşı harpuşta ve ferforje korkuluk yapılmıştır.

a- Kuzey Cephesi

b- Güneybatı Cephesi ismet

c- Giriş Kapısı

d- Giriş cephesi detayı[Fot: İsmet Çalık]

e- İç mekanda sandukalar

f- İç mekandan kubbe

g- Cephe detayları [Fotoğralar:İsmet Çalık]

Resim 19. Restorasyon Öncesi Emir Mehmet Türbesi

DEĞERLENDİRME

Klasik Devir Osmanlı türbelerinde en yaygın türbe tipi poligonal gövdeliler olup bunların büyük bir bölümü sekizgen planlıdır. İç düzenlemelerine göre değişiklik gösteren sekizgen planlı türbeler; dış ve iç kenar sayısı eşit olanlar, iç kenar sayısı sekizden fazla olanlar, dışta sekizgen içte haç vari planlı olanlar ve dışta sekizgen içte galerili olanlar olarak dört gruba ayrılırlar (Önkal 1990: 20-22).

Bu devir türbelerinin dış duvar kaplama malzemesi genellikle kesme taş ve mermerdir. Kubbe ve saçakların kurşunla kaplanması da vazgeçilmez bir tarz olarak benimsenmiştir. Pencere parmaklıkları ise demirdendir (Önkal 1990: 20-22).

Klasik Devir türbelerinde taş, çini, alçı, kalem işi ve ahşap gibi süslemenin farklı türlerinde klasik ölçülere ulaşıldığı görülmektedir. Taş süsleme repertuarını, sütunceler, rozetler, rûmili dolgular, mukarnaslar, silmeler, akroterler teşkil eder. Giriş açıklıklarının yerleştirildikleri nişlerin köşeleri ya da gövdenin köşeleri sütunceler ile zenginleştirilmiştir. İçleri değişik şekillerde doldurulan rozetler genellikle kemerlerin köşelerinde ya da gövdenin üst kısımlarında cephelerdeki süsleme unsuru olarak yaygın şekilde kullanılmıştır. Cephelerde kemerlerin iki renkli taşlarla örülmesi de çok yaygın bir uygulamadır. Bu devre ait türbelerin büyük çoğunluğunun iç duvarları belirli seviyeye kadar çiniler ile kaplanmıştır. Türbe içlerinin süslenmesinde çini kadar önemli yer tutan bezeme türü ise kalem işleridir. Çok değişik ve canlı renklerin kullanıldığı kalem işi süslemelerin başlıca motifleri arasında, stilize vazolardan çıkan çiçekler, kandil ve düğüm motifleri, değişik madalyonlar, zencirekler, kûfi ve sülüs yazılar sayılabilir (Önkal 1990: 24-29).

Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri Osmanlı mimarisinin *Klasik Devir* olarak adlandırılan ve XV. Yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık olarak ikiyüzelli yıllık bir dönemi kapsayan süreç içinde XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmişlerdir. Her iki türbe de Selçuklulardan beri Türk türbe mimarisinde en çok uygulanan plan tipi olan sekizgen planlı türbe mimarisinin iç ve dış kenar sayıları eşit olan plan tipine ait örneklerindendir.

Cephelerdeki taş işçiliği, silmeleri, siyah ve beyaz taşların almasıyla dizilimiyle süslenen sivri kemerler içindeki düz atkılı pencere biçimi açısından benzerlikler taşıyan iki türbeden Gülbahar Hatun Türbesi gerek kuzeybatı cephesindeki giriş kapısının yer aldığı kemerin iki yanındaki sütunceler, gerek pencereleri üzerine yerleştirilen madalyonlar ve taş panolarıyla cephedeki taş süslemeleri açısından Emir Mehmet Türbesinden farklılaşmaktadır.

Bir hanedan türbesi olan Gülbahar Hatun Türbesinin iç mekânı Klasik Devir Osmanlı türbelerinde iç mekânda çiniden sonra en yaygın süsleme unsuru renkli kalem işi süslemeler ile bezenmişken Emir Mehmet Türbesinin duvarları kubbe hizasına kadar kireç harçlı düz sıva ile sıvanmış olup iç mekânı da son derece sadedir. Günümüze iyi durumda ulaşan türbeler ziyarete açıktır.

KAYNAKLAR

- Ak, M. (1997). *Aşık Mehmet'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi*, Bir Tutkudur Trabzon, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Akbulut, Ö. (1955). *Trabzon: Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler*, Cilt 1, Trabzon, İstikbal Matbaası.
- Ataman, M.-Zorlu, T. (2007). *Hatuniye (Gülbahar Hatun) Camii ve Türbesi*, Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu, Ankara, Bildiriler Kitabı s: 55–67.
- Ballance, S. (1997). *Trabzon'daki Erken Devir Türk Yapıları*, Çev: Solmaz Tunç, Bir Tutkudur Trabzon, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Bıjışkyan, M. (1998). *Pontos Tarihi: Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, çev: Hrand D. Andreasyan, 2. Basım. İstanbul.
- Demiriz, Y. (2004). *İslam Sanatında Geometrik Süsleme: Bir Envanter Denemesi*, 2. Basım, İstanbul.
- Dilaver, S. (1997). *Tarihsel Yapılarıyla Trabzon, Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Dağlı, Y., Kahraman, S.A. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Cilt 1. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Goloğlu, M. (1975). *Fetihten Kurtuluşa Kadar Trabzon Tarihi*,
- Horuluoğlu, Ş. (1978). *Tarihi Eserleri İle Trabzon*, Ankara, Cihan Matbaası.
- Horuluoğlu, Ş. (yayın yılı belirtilmemiş). *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Ankara, Er Ofset matbaacılık,
- Kardeş, O.N. (1999). *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, Albüm 1, İstanbul Çağlayan Basımevi.
- Kardeş, O.N. (2001). *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, Albüm 2, İstanbul Çağlayan Basımevi.
- Kardeş, O. N. (2005) *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, Albüm 3, Trabzon, Karadeniz Teknik Eğitim Vakfı KATEV Yayınları, No:2.
- Karpuz, H. (1990). *Trabzon*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları/1127 Tanıtma Eserleri Dizisi/34.
- Kurşun, Z. (1997). *Evliya Çelebi Trabzon'da*, Trabzon İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Bir Tutkudur Trabzon, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Önkal, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara, TTK Yayınları.
- Şen, Ö. (1998). *Trabzon Tarihi*, Trabzon. Derya Kitapevi, Erhan Ofset Matbaacılık.
- Tuluk, Ö. ve Düzenli H.İ. (2010). *Trabzon Kent Mirası: Yer-Yapı-Hafıza*, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Usta, V. (1999). *Anabasisiten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Trabzon, Serander Yayınları, Trabzon Araştırmaları Dizisi: 1.
- Trabzon Valiliği Yayınları-3.

NOT: Metinde yer alan Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbelerine ilişkin rölöve projeleri metnin yazarı Tülay Zorlu tarafından çizilmiş olup Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 26.12.2003 gün ve 4899 ve 4918 sayılı kararları ile onaylanmıştır.